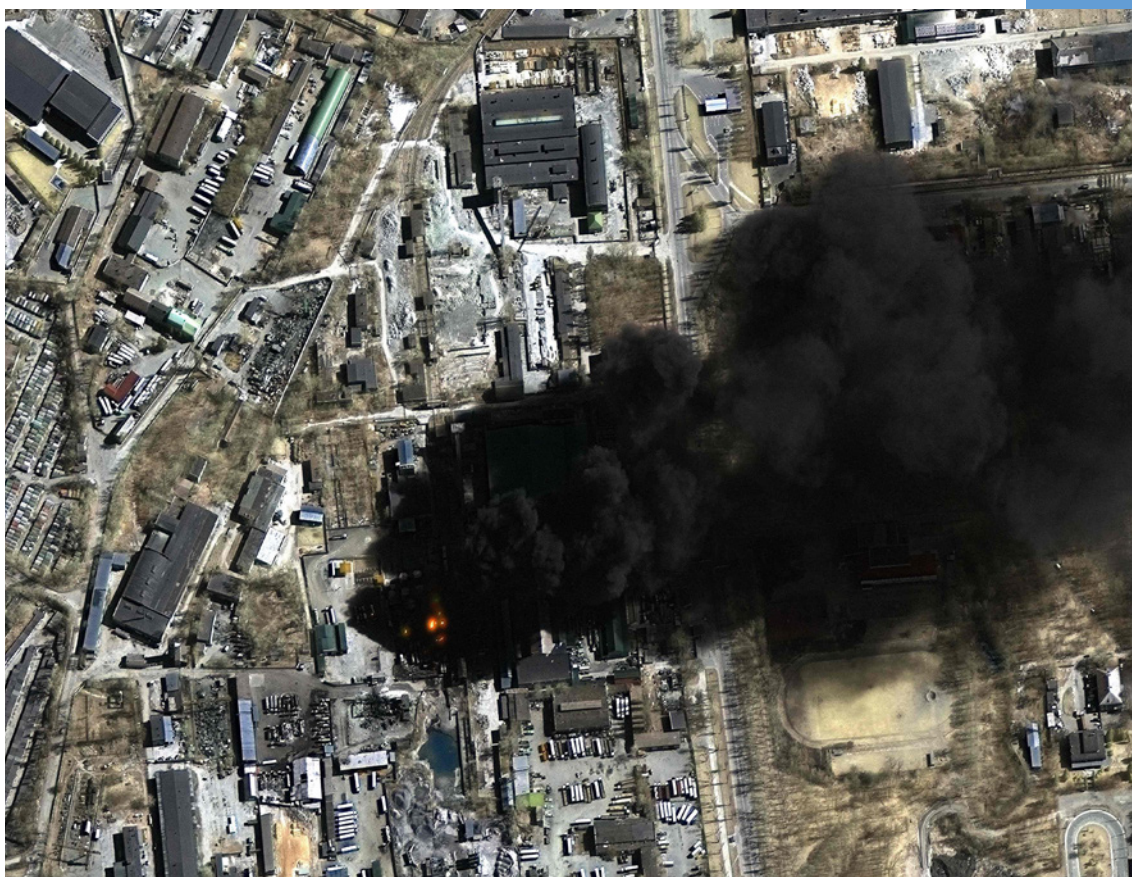

ПОВНОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ І ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ

 ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

ПОВНОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ І ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ

Аналітичний звіт підготовлено Благодійним фондом
«Право на захист», 2023.

Над матеріалом працювали:

Галина Левіна, к.ю.н., юристка у сфері захисту екологічних
прав та охорони довкілля

Жанна Дерій, д.е.н., професорка НУ «Чернігівська політехніка»,
фахівчиня з економіки навколишнього середовища та
природних ресурсів

Ірина Широкова, керівниця напрямку Зменшення ризиків
катастроф, менеджерка проєкту, БФ «Право на захист»

Анастасія Дубко, асистентка проєктів напрямку Зменшення
ризиків катастроф, БФ «Право на захист»

ЗМІСТ

Розділ 1	ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РФ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ: ЯК ГРОМАДАМ ЗАХИСТИТИ ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА, ВІДШКОДУВАТИ ЗАВДАНІ ЗБИТКИ ТА ВІДНОВИТИ ТЕРИТОРІЇ	4
	Проект «Юридична підтримка громад: захист права на екологічну безпеку й інших екологічних прав та інтересів громад України, що постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України»	4
Розділ 2	ФІКСАЦІЯ ТА ОЦІНКА ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ УКРАЇНИ ВІД ВІЙНИ: 10 ПИТАНЬ ДО ЕКСПЕРТІВ ПРОЄКТУ	8
	Чи є шкода, завдана довкіллю України внаслідок повномасштабного вторгнення, воєнним злочином?	8
	Яка екологічна шкода від повномасштабного вторгнення підлягає фіксації та оцінці в Україні?	8
	Чому важливо фіксувати та оцінювати завдану екологічну шкоду?	9
	Які уповноважені органи є відповідальними за фіксацію та оцінку шкоди, завданої довкіллю внаслідок повномасштабного вторгнення?	10
	Чи існують спеціальні ресурси для збору даних про воєнні злочини проти довкілля та заподіяну екологічну шкоду?	13
	З якого строку можна здійснювати фіксацію та оцінку шкоди, заподіяної довкіллю України від війни?	14
	Що таке «відходи війни» (відходи руйнувань) і чому вони належать до екологічних наслідків війни?	14
	На кого покладаються функції поводження з відходами руйнувань? ...	15
	Як обліковуються відходи руйнувань?	16
	Що таке «упущена вигода» і як вона пов'язана із завданими збитками довкіллю внаслідок війни?	16
Розділ 3	ОПИТУВАННЯ СЕРЕД ГРОМАД ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ, ПОТРЕБ ТА ПЕРСПЕКТИВ ВІДНОВЛЕННЯ	18
	Питання щодо екологічних проблем, на які респондентами було надано відповіді	19
	Висновки щодо опитування	23

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РФ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ: ЯК ГРОМАДАМ ЗАХИСТИТИ ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА, ВІДШКОДУВАТИ ЗАВДАНІ ЗБИТКИ ТА ВІДНОВИТИ ТЕРИТОРІЇ

ПРОЄКТ «ЮРИДИЧНА ПІДТРИМКА ГРОМАД: ЗАХИСТ ПРАВА НА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ Й ІНШИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАД УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ»

Широкомасштабна збройна агресія рф проти України, розпочата з 24 лютого 2022 року, а також збройна агресія, розпочата ще раніше — з 19 лютого 2014 року, посягнули не тільки на життя та здоров'я населення України, знищили та/або пошкодили державне, комунальне та приватне майно (у т. ч. інфраструктуру населених пунктів). Вони також завдали шкоди довкіллю України та його складовим — землі, ґрунтам, надрам, лісам, водам, атмосферному повітрю, рослинному та тваринному світу, територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, що мають не лише національне, а й міжнародне значення; порушили екологічні права та інтереси населення, територіальних громад, держави.

Природні ресурси та цілі екосистеми зазнали та зазнають забруднень, за-смічень, спалення, знищення природних екосистем та інших втрат і руйнації — як відновлювальних, так і невідновлювальних. Масштаби екологічної шкоди є вражаючими. З початком повномасштабного вторгнення потреба в фіксації та оцінці всіх випадків екологічної шкоди, завданої рф на території України, стала нагальною.

Фіксація та оцінка завданої РФ екологічної шкоди Україні є важливою, насамперед, задля:

- **розуміння стану довкілля та змін, що відбулися через заподіяну шкоду** — для належного реагування відповідальних суб'єктів, попередження і профілактики більш серйозних негативних наслідків від заподіяної шкоди, належного інформування населення про екологічні ризики;
- **визначення розміру шкоди, збитків і втрат, завданих навколишньому середовищу**, у тому числі для **формування доказової бази** з метою притягнення до відповідальності за екологічні злочини та отримання постраждалими компенсацій за рішеннями уповноважених інституцій на національному та міжнародному рівнях;
- **визначення витрат, необхідних для відновлення майна та майнових прав**, що зазнали руйнівного впливу, у тому числі під час планування й здійснення заходів щодо відновлення громад¹ та отримання ними належного фінансування таких витрат (за рахунок бюджетних коштів, коштів міжнародної підтримки тощо).

З огляду на актуальність і важливість теми, БФ «Право на захист» було реалізовано пілотний проєкт **«Юридична підтримка громад: захист права на екологічну безпеку й інших екологічних прав та інтересів громад України, що постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України»**. Географічно проєкт охопив **Чернігівську область** і тривав **з липня по листопад 2023 року**.

¹ *Для прикладу.* Оцінка екологічної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії РФ проти України, важлива для формування переліку вихідних даних, необхідних під час розробки та прийняття **програм комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них**.

Примітка. **(а) Програма комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини)** (далі — програма комплексного відновлення) — обласна або місцева програма відновлення територій, яка визначає основні просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики відновлення і включає комплекс заходів для забезпечення відновлення території відповідної області, території територіальної громади (її частини), яка постраждала внаслідок збройної агресії проти України або в якій сконцентровані соціально-економічні, інфраструктурні, екологічні чи інші кризові явища. Програма комплексного відновлення не належить до містобудівної документації (п. 9–1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р. № 3038-VI); **(б) до складових програми, крім інших розділів (всього 17), відносяться розділи, що включають відомості про: шкоду, заподіяну бойовими діями, терористичними актами, диверсіями, надзвичайними ситуаціями навколишньому природному середовищу та природним ресурсам;** обґрунтовані пропозиції щодо відновлення навколишнього природного середовища, збереження та розвитку природоохоронних територій та об'єктів; загальні підходи та пропозиції щодо комплексного відновлення, розвитку території територіальної громади (її частини) та заходи для їх реалізації з визначенням пріоритетності, з урахуванням норм і нормативів щодо просторового планування та землекористування, захисту навколишнього природного середовища та природних ресурсів, забезпечення населення закладами і послугами, що в них надаються, охорони культурної спадщини, розвитку транспорту та інженерної інфраструктури тощо (згідно з положеннями пп. 7, 9, 15 п. 28 Порядку розроблення, проведення громадського обговорення, погодження програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини) та внесення змін до них, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 14.10.2022 р. № 1159).

Мета проєкту — підвищення рівня правової поінформованості та спроможності громад, відповідальних суб'єктів та інших зацікавлених осіб щодо питань фіксації та оцінки екологічної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії РФ проти України, а також захисту екологічних прав та інтересів.

Будучи прикордонним регіоном, Чернігівська область опинилася під ударом з першого дня повномасштабного вторгнення і продовжує зазнавати систематичних атак. За даними Департаменту екології та природних ресурсів Чернігівської ОДА, збитки довкіллю в області на липень 2023 уже оцінювалися у понад 18 млрд грн. Серед такої екологічної шкоди: шкода землі, ґрунтам; шкода від неорганізованих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря (горіння нафти, нафтопродуктів та газу; лісові пожежі; загоряння інших об'єктів тощо); забруднення та засмічення вод, самовільне користування водними ресурсами та ін.

У межах пілотного проєкту БФ «Право на захист» було:

► **Проведено серію інформаційних заходів на тему «Як притягнути РФ до відповідальності за воєнні злочини проти довкілля: правовий аспект і роль громад» у містах Чернігів, Прилуки та Ніжин.**

Участь взяли понад 60 представників місцевих держадміністрацій, органів місцевого самоврядування, громадського сектора й інших структур, що працюють у сфері охорони довкілля та захисту екологічних прав. У фокусі обговорення — екологічні наслідки війни та питання щодо правової відповідальності РФ за завдану шкоду довкіллю України. Зокрема важливість фіксації й оцінки екологічної шкоди, а також роль громад у цих процесах.

► **Надано юридичну підтримку для громад Чернігівщини з питань фіксації та оцінки шкоди, завданої довкіллю, та щодо інших екологічних питань.**

Безкоштовна юридична підтримка, а саме — консультації юриста у сфері захисту екологічних прав та охорони довкілля, надавалася на запит представників громад, які постраждали та зазнали, серед іншого, екологічної шкоди внаслідок повномасштабного вторгнення (представники органів місцевого самоврядування, фізичні особи тощо). Серед запитів: питання щодо отримання компенсації завданої шкоди (наприклад, у результаті втрати врожаю, забруднення/засмічення земель); фіксації та оцінки екологічної шкоди (хто і як має здійснювати тощо); збільшення кількості безпритульних тварин у населених пунктах через залишення власниками, які покидали території окупації/воєнних дій та ін.; зменшення кількості якісної питної води через завдану шкоду водним об'єктам, засмічення водойм; замінування значної кількості територій — зокрема, лісів; проблема утилізації відходів, які виникли внаслідок бомбардувань.

- ▶ **Проведено опитування серед громад Чернігівської області щодо актуальних екологічних проблем, потреб та перспектив відновлення.**

Детально з результатами опитування можна ознайомитися у Розділі 3.

- ▶ **Розроблено серію інформаційних матеріалів щодо підвищення обізнаності громадян стосовно воєнних злочинів РФ проти довкілля України і того як притягнути країну-агресора до відповідальності (інформаційна пам'ятка, відеоексплейнер та інші).**

Зважаючи на актуальність проблематики та часті питання, які виникали в учасників під час заходів, команда проєкту підготувала даний матеріал на основі окремих результатів «пілоту». Документ дає загальне ознайомлення з проблемою воєнних злочинів РФ проти довкілля України та їхніх наслідків, зокрема у розрізі Чернігівської області.

ФІКСАЦІЯ ТА ОЦІНКА ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ УКРАЇНИ ВІД ВІЙНИ: 10 ПИТАНЬ ДО ЕКСПЕРТІВ ПРОЄКТУ

1 ЧИ Є ШКОДА, ЗАВДАНА ДОВКІЛЛЮ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ, ВОЄННИМ ЗЛОЧИНОМ?

До воєнних злочинів може відноситися, зокрема, шкода, завдана довкіллю України внаслідок повномасштабного вторгнення.

Наприклад, згідно з положеннями Римського статуту Міжнародного кримінального суду, «**воєнні злочини** — це умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або **заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу**, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою».

2 ЯКА ЕКОЛОГІЧНА ШКОДА ВІД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ ПІДЛЯГАЄ ФІКСАЦІЇ ТА ОЦІНЦІ В УКРАЇНІ?

За законодавством України фіксації та оцінці підлягає будь-яка шкода, завдана довкіллю (по тексту названа також «екологічна шкода») внаслідок повномасштабного вторгнення. При цьому, за масштабом це може бути шкода національного, регіонального або локального рівня.

Екологічна шкода від повномасштабного вторгнення може виникати:

- а) через прямий вплив/атаки ворога на природні ресурси, що призвело до їх:
 - пошкодження/знищення;
 - забруднення/засмічення;

- самовільного використання/вичерпання;
 - необхідності відновлення та ін.
- б) опосередковано, тобто внаслідок впливу/атаки ворога на об'єкти інфраструктури, як то:
- нафтобази, автозаправні станції;
 - підприємства зі зберігання/обробки/переробки/утилізації нафтопродуктів, токсичних відходів, ракетного палива, інших хімічно небезпечних речовин;
 - будівлі, мости;
 - гідро-/атомні електростанції та ін.

Приклади: знищення лісів, заповідних територій через пожежі від вибухів боєприпасів; забруднення атмосферного повітря (від неорганізованих викидів через підрив нафтобази), ґрунтів, вод (від потрапляння в них пально-мастильних матеріалів чи інших небезпечних речовин); засмічення земель від залишків боєприпасів і військової техніки; рекультивація земель (як захід відновлення через забруднення/засмічення від вибухів та руйнувань), самовільний видобуток надр, знищення рослинного/тваринного світу тощо.

3 ЧОМУ ВАЖЛИВО ФІКСУВАТИ ТА ОЦІНЮВАТИ ЗАВДАНУ ЕКОЛОГІЧНУ ШКОДУ?

Фіксація злочину ворога,
у т. ч. заподіяної ним шкоди
проти довкілля України

+

Повідомлення
уповноважених органів
про це

=

1. Доказова база для притягнення ворога до відповідальності
2. Відшкодування Україні та іншим потерпілим екологічної шкоди
3. Інформаційна база для відновлення в країні постраждалих територій, у т. ч. прорахунку розмірів необхідного фінансування

Важливо для громад

Інформація про зафіксовану й оцінену шкоду, завдану довкіллю України внаслідок повномасштабного вторгнення, має бути включена **до програм комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини).**

4 ЯКІ УПОВНОВАЖЕНІ ОРГАНИ Є ВІДПОВІДАЛЬНИМИ ЗА ФІКСАЦІЮ ТА ОЦІНКУ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ ВНАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ?

Уповноважені органи, відповідальні в Україні за фіксацію та оцінку шкоди, завданої довкіллю внаслідок повномасштабного вторгнення	Перелік основних показників, за визначення завданої шкоди яким відповідальні суб'єкти
<p>Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція)</p>	<p>Шкода, завдана земельним ресурсам Шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • забруднення ґрунтів речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості; • засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами.
	<p>Збитки, завдані водним ресурсам Збитки, заподіяні внаслідок:</p> <ul style="list-style-type: none"> • забруднення та засмічення вод; • самовільного, зокрема незаконного, користування водними ресурсами; • збитки, заподіяні навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної (морської) економічної зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях.
	<p>Шкода, завдана атмосферному повітрю:</p> <ul style="list-style-type: none"> • обсяг неорганізованих викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.
	<p>Збитки, завдані природно-заповідному фонду:</p> <ul style="list-style-type: none"> • збитки, завдані природним територіям та об'єктам внаслідок їх пошкодження чи знищення.

Обласні, Київська міська держадміністрації

(на період воєнного стану — військові адміністрації)

Примітка. Власники землі та землекористувачі, підприємства, установи та організації, земельним ділянкам яких були завдані шкода та збитки внаслідок збройної агресії РФ, інформують обласні, Київську міську держадміністрації (на період воєнного стану — військові адміністрації) про розмір завданої шкоди та збитків після їх визначення.

Державне агентство лісових ресурсів України
(Держлісагентство)

Примітка. Державна лісова охорона за поданням матеріалів від постійних лісокористувачів та власників лісів, у власності та користуванні яких перебувають земельні ділянки лісового фонду, здійснює розрахунок розміру шкоди та збитків, заподіяних земельним ділянкам лісогосподарського призначення, захисним насадженням лінійного типу, лісовим розсадникам, лісовим культурам, спричинені обмеженням прав постійних лісокористувачів та власників лісів, для використання їх у цілях, не пов'язаних з веденням лісового господарства, внаслідок збройної агресії РФ.

Державна служба геології та надр України
(Держгеонадра)

Примітка. Навіть у разі, коли в ході проведення комплексних заходів держнагляду (контролю) за участю посадових осіб Держгеонадр та Держекоінспекції виявлено самовільне користування надрами, розрахунок розміру збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, здійснюється посадовими особами Держгеонадр.

Шкода, завдана земельним ресурсам:

- витрати на рекультивацію земель, які були порушені внаслідок бойових дій, будівництво, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків та просік, комунікацій для облаштування держкордону;
- збитки, завдані власникам (землекористувачам) земельних ділянок с/г призначення;
- витрати на відновлення меліоративних систем.

Втрати лісового фонду:

- втрати лісогосподарського виробництва, спричинені обмеженням прав землекористувачів;
- втрати лісокористувачів, заподіяні тимчасовим зайняттям земельних ділянок, встановленням обмежень щодо їх використання та неодержання доходів у зв'язку з тимчасовим невикористанням земельних ділянок.

Втрати надр:

- обсяг самовільного, зокрема незаконного, користування надрами;
- збитки, завдані внаслідок самовільного користування надрами.

Важливо для громад

Окрім уповноважених центральних органів влади (див. табл. вище), також і **місцевим державним адміністраціям (на період воєнного стану — військовим адміністраціям), виконавчим комітетам сільських, селищних і міських рад** надано право проводити аналітичне й стандартизоване оцінювання шкоди та збитків, завданих внаслідок збройної агресії РФ проти України.²

До проведення такого оцінювання шкоди та збитків можна залучати **представників громадськості (неурядових організацій, незалежних інформаційно-аналітичних центрів, громадських організацій)**.³

Уповноважені органи здійснюють фіксацію та оцінку шкоди, зокрема, відповідно до затверджених **спеціальних порядку та методик визначення шкоди та збитків від війни** (щодо назв цих нормативно-правових актів — див. детальніше посилання).⁴

Процедури, визначені в цих порядку та методиках, **не є єдиними та вичерпними для оцінки екологічної шкоди**. Вони можуть застосовуватись **разом із іншими існуючими процедурами оцінки**, наприклад, судовою експертизою;

² Згідно з Постановою КМУ від 20.03.2022 р. № 326 та затвердженим нею Порядком.

³ Згідно з Постановою КМУ від 20.03.2022 р. № 326 та затвердженим нею Порядком.

⁴ В Україні прийняті та діють такі **спеціальні порядок та методики щодо оцінки екологічної шкоди, завданої внаслідок збройної агресії РФ проти України**:

- **Порядок** визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326;
- **Методика** визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 р. № 167;
- **Методика** розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13.04.2022 р. № 175;
- **Методика** визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 р. № 295;
- **Методика** визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 21.07.2022 р. № 252;
- **Методика** визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 19.08.2022 р. № 309;
- **Методика** визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15.09.2022 р. № 366;
- **Методика** визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 05.10.2022 р. № 414;
- **Методика** визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації», затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 13.10.2022 р. № 424.

оцінкою майна/майнових прав тощо, у межах яких готуються відповідні висновки експертів/оцінювачів, інші фахові висновки тощо.

При цьому, під час визначення шкоди та збитків відповідно до прийнятих методик відповідальним за визначення шкоди та збитків центральним та місцевим органам виконавчої влади **рекомендується використовувати дані космічної зйомки, наявні геопросторові дані, цифрові картографічні матеріали на постраждалій території (об'єкти)** для проведення ретроспективного аналізу стану постраждалих територій (об'єктів) та комплексних техніко-економічних досліджень з визначення завданих шкоди та збитків.

У разі відсутності геопросторових даних, цифрових картографічних матеріалів на постраждалій території (об'єкти) може здійснюватися аерозйомка пілотованими та безпілотними апаратами відповідних постраждалих територій (об'єктів) для фотофіксації завданої шкоди та збитків.

Судовими експертами під час визначення шкоди та збитків можуть застосовуватися методики проведення судових експертиз, які внесені до **Реєстру методик проведення судових експертиз, методичні рекомендації** тощо.

5 ЧИ ІСНУЮТЬ СПЕЦІАЛЬНІ РЕСУРСИ ДЛЯ ЗБОРУ ДАНИХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ ТА ЗАПОДІЯНУ ЕКОЛОГІЧНУ ШКОДУ?

Спеціальні ресурси для збору даних про воєнні злочини проти довкілля України від громадян та інших зацікавлених осіб:

ЕКОЗАГРОЗА (сайт і мобільний застосунок) ecozagroza.gov.ua від Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України.

ЕКОШКОДАБОТ (чат-бот у Telegram) [shtab.gov.ua/#information](https://t.me/shtab.gov.ua/#information) від Оперативного штабу при Державній екологічній інспекції України.

SAVEECOBOT (чат-бот у Telegram та Viber) saveecobot.com/features/environmental-crimes від громадськості. Повідомлення автоматично надходять до Оперативного штабу при Державній екологічній інспекції України.

Особливість: уся надана чат-боту інформація є знеособленою та конфіденційною.

WARCRIMES.GOV.UA (сайт і мобільний застосунок) warcrimes.gov.ua від Офісу Генерального прокурора України для документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, скоєних рф в Україні.

ЯКЩО ХОЧЕТЕ ПОВІДОМИТИ ТЕЛЕФОНОМ, НАПИСАТИ ЛИСТА ЧИ НАДІСЛАТИ EMAIL:

Оперативний штаб при Державній екологічній інспекції України — shtab.gov.ua.

Адреса: Новопечерський провулок 3, корп. 2, м. Київ, 01042

Телефон гарячої лінії: +380 96 756 83 66 (у т. ч. Telegram, WhatsApp, Viber)

Email: eco@shtab.gov.ua

6 З ЯКОГО СТРОКУ МОЖНА ЗДІЙСНЮВАТИ ФІКСАЦІЮ ТА ОЦІНКУ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДОВКІЛЛЮ УКРАЇНИ ВІД ВІЙНИ?

Ситуація: З моменту заподіяння екологічної шкоди від війни пройшов уже 1 рік. Чи досі можна документувати та оцінювати?

Навіть якщо пройшов 1 рік від заподіяння шкоди довкіллю від війни, таку шкоду можна документувати та оцінювати (якщо збереглись докази цього чи такі докази ще можна зібрати).

Наприклад, відповідно до пункту 1 Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ,⁵ процедура визначення шкоди та збитків, завданих довкіллю України внаслідок збройної агресії РФ, що визначена у цьому порядку та методиках (перелік методик зазначений у посиланні № 5), застосовується починаючи з **19 лютого 2014 року**.

7 ЩО ТАКЕ «ВІДХОДИ ВІЙНИ» (ВІДХОДИ РУЙНУВАНЬ) І ЧОМУ ВОНИ НАЛЕЖАТЬ ДО ЕКОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ?

Відходи війни (або відходи від руйнувань) — частини (уламки) пошкоджених (зруйнованих) об'єктів, а також матеріали, предмети, які були всередині або поряд з такими об'єктами у момент пошкодження (руйнування) та/або виконання робіт з демонтажу та які повністю або частково втратили свої споживчі властивості та не можуть у подальшому використовуватись за місцем їх утворення чи виявлення.

⁵ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20.03.2022 р. № 326.

Відходи від руйнувань внаслідок воєнних дій є так само екологічним наслідком війни, адже вони негативно впливають на навколишнє середовище (забруднюють, засмічують, пошкоджують, знищують тощо) і, відповідно, завдають екологічної шкоди та збитків довкіллю (наприклад, підірваний міст, уламки якого впали в річку; спалені транспортні засоби/військова техніка на землях с/г призначення, залишки підірваних/використаних боєприпасів тощо). На рівні з іншими воєнними правопорушеннями проти довкілля, такі випадки утворення відходів від руйнувань мають бути зафіксовані громадами, а завдані від них збитки, у т. ч. екологічні (у випадку виникнення) — оцінені.

Відходи війни поділяються на види:

- відходи від руйнації будівель, споруд, об'єктів інфраструктури;
- відходи знищених та пошкоджених транспортних засобів;
- військові відходи — використані боєприпаси, військова техніка та ін.

Відходи від руйнувань складаються з:

- **основних компонентів** — частини (уламків, бою) будівельних конструкцій, заповнень дверних та віконних блоків, інженерних мереж, санітарно-технічних приладів тощо;
- **супутніх компонентів** — матеріали, предмети, які були всередині або поряд з об'єктом у момент пошкодження (руйнування) або виконання робіт з його демонтажу, зокрема устаткування, особисті речі, предмети вжитку (меблі, побутова техніка), органічні речовини.

8 НА КОГО ПОКЛАДАЮТЬСЯ ФУНКЦІЇ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ РУЙНУВАНЬ?

Організація здійснення операцій із поводження з відходами від руйнувань може забезпечуватись на територіях, на яких відсутні або завершені активні фази бойових дій:

- **власником/управителем об'єкта**, в результаті пошкодження (руйнування) якого утворилися такі відходи, або власником чи користувачем земельної ділянки, в межах якої такі відходи розміщені;

- **уповноваженим органом** — щодо відходів від руйнувань, що розміщені на вулицях і дорогах населених пунктів, дорогах загального користування, місцях загального користування, зокрема на територіях парків, площ, майданів, набережних, прибудинкових територій, пляжів, кладовищ (в тому числі тих, що віднесені на зазначені території ударно-повітряною хвилею внаслідок потрапляння засобів ураження, вибухів, пожеж тощо).

Постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1073 «Про затвердження Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків».

Уповноважений орган — виконавчий орган сільської, селищної, міської ради (військова адміністрація населеного пункту — у разі її утворення відповідно до законодавства), що здійснює на відповідній території організацію та координацію поводження з відходами від руйнувань.

9 ЯК ОБЛІКОВУЮТЬСЯ ВІДХОДИ РУЙНУВАНЬ?

Виявлення та облік відходів руйнувань організовується уповноваженим органом за результатами:

- оглядів пошкоджених (зруйнованих) об'єктів,
- розгляду заяв (повідомлень) громадян, підприємств, установ та організацій, інших юридичних осіб, засобів масової інформації, центральних органів виконавчої влади, військових формувань чи надходження інформації про виявлення відходів від руйнувань.

10 ЩО ТАКЕ «УПУЩЕНА ВИГОДА» І ЯК ВОНА ПОВ'ЯЗАНА ІЗ ЗАВДАНИМИ ЗБИТКАМИ ДОВКІЛЛЮ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ?

Упущена вигода — це доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (п. 2 ч. 2 ст. 22 ЦКУ).

Оцінка упущеної вигоди — це визначення розміру неотриманого доходу, на який постраждалий мав право розраховувати за умови відсутності збройної агресії

російської федерації протягом певного часу (положення п. 2 Додатку до Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії рф⁶).

Про визначення упущеної вигоди прямо зазначено, наприклад, у **Методиці** визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії рф⁷ та **Методиці** визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії рф.⁸

Упущена вигода внаслідок війни може включати в себе втрати від неможливості провадження господарської діяльності, втрати від неоплачених товарів, робіт та послуг, наданих та спожитих тощо (наприклад, не отриманий дохід від: втраченого врожаю через забруднення земель, недоотриманої деревини/не проведення рубок лісу через знищення/пошкодження лісових ресурсів тощо).

Оскільки методика щодо визначення упущеної вигоди наразі опрацьовується і окремого/спеціального, чітко визначеного механізму немає, слід застосовувати правила її визначення як у довоєнні часи. Зокрема, необхідно зібрати докази, які б підтверджували, що особа (фізична/юридична) реально могла одержати вигоду, але не одержала її через воєнні дії, а також довести наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями агресора і не отриманням доходу. При цьому, для різних випадків, докази упущеної вигоди можуть бути різними.

Наприклад, для доведення неотримання доходу через воєнні дії (упущеної вигоди), можна провести аудит чи експертну оцінку вартості підприємства за період з 24 лютого 2022 року. Таким способом буде зафіксовано зниження чи повна відсутність доходів або вартості активів підприємства через збройну агресію рф на території України. Ці дані необхідно порівняти з станом (за певний період), що існував до 24 лютого 2022.

⁶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20.03.2022 р. № 326.

⁷ Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 05.10.2022 р. № 414.

⁸ Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затверджена Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 р. № 295.

ОПИТУВАННЯ СЕРЕД ГРОМАД ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЩОДО АКТУАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ, ПОТРЕБ ТА ПЕРСПЕКТИВ ВІДНОВЛЕННЯ

У межах реалізації проєкту «Юридична підтримка громад: захист права на екологічну безпеку й інших екологічних прав та інтересів громад України, що постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України» проведено опитування серед представників громад Чернігівської області щодо наявних екологічних проблем, потреб громад, а також перспективи відновлення унаслідок повномасштабного вторгнення.

Метою опитування було ідентифікувати найбільш розповсюджені та актуальні проблеми екологічного характеру у громадах Чернігівщини, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України. Воно дає попередній, узагальнений зріз щодо бачення місцевим населенням екологічних проблем у їхніх громадах, хоча і не завжди може бути цілком репрезентативним.

Методологія опитування: особисте інтерв'ю та телефонні опитування, проведені моніторинговою службою БФ «Право на захист».

Тривалість опитування: вересень-жовтень 2023 року.

Вибірка та загальний портрет респондентів

Загальна кількість респондентів: 117 осіб.

Соціальний стан респондентів: представники місцевих рад/виконавчих комітетів місцевих рад — 76 осіб, місцеві мешканці — 41 особа.

Стать респондентів: 32 чоловіки та 85 жінок.

Вікова категорія респондентів: 25–34 роки — 6 респондентів, 35–59 років — 96 респондентів, 60+ років — 15 респондентів.

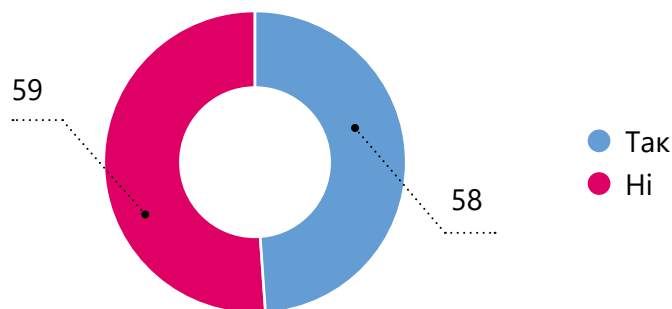
Участь в опитуванні взяли представники територіальних громад усіх **5 районів Чернігівської області** — Чернігівського (**58** респондентів), Корюківського (**16** респондентів), Прилуцького (**12** респондентів), Ніжинського (**25** респондентів) та Новгород-Сіверського районів (**5** респондентів).⁹ Загальна кількість територіальних громад, представники яких взяли участь в опитуванні, — **42** громади.

ПИТАННЯ ЩОДО ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ, НА ЯКІ РЕСПОНДЕНТАМИ БУЛО НАДАНО ВІДПОВІДІ

1 Як Ви наразі оцінюєте в цілому стан довкілля у Вашій громаді?

2 Чи зазнали негативного впливу («постраждали») довкілля та його складові у Вашій громаді від повномасштабного вторгнення РФ?

Якщо відповідь «так», то уточніть які саме складові довкілля (можливі декілька варіантів).

⁹ Окрім того, один із респондентів був представником Славутицької громади Вишгородського району Київської області. За адміністративно-територіальним поділом Славутицька громада належить до Київської області, але за географічним принципом — її можна віднести до Чернігівської області.

У даному випадку результат представлено на основі відповідей 58 респондентів, що відповіли «так» на питання 2.

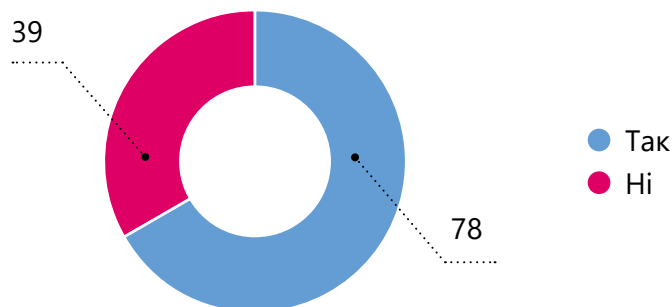

Зазначте з обраних три найбільш постраждалі складові довкілля.

На думку 58 респондентів, які відповіли на питання 2 «так», **найбільш постраждалими** є такі складові довкілля:

3 Чи є актуальною у Вашій громаді проблема замінування території?

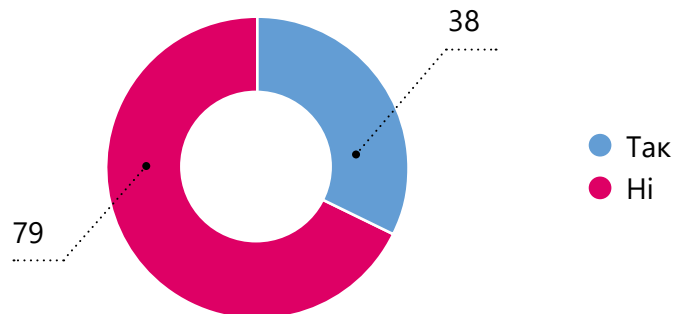

Якщо відповідь «так», зазначте які території мають найбільше замінування (можливі декілька варіантів).

У даному випадку результат представлено на основі відповідей 78 респондентів, що відповіли «так» на питання 3.

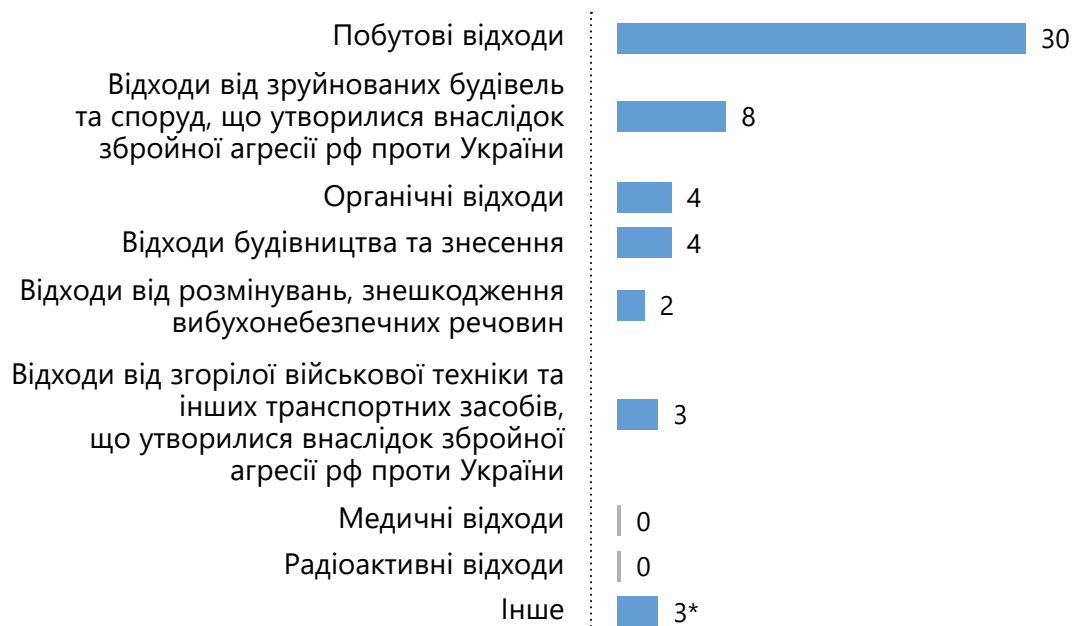

4 Чи є актуальними для Вашої громади проблеми відходів та управління ними?

Якщо відповідь «так», то уточніть щодо яких саме відходів (оберіть один, декілька варіантів відповідей чи всі відповіді та/або зазначте свій варіант).

У даному випадку результат представлено на основі відповідей 38 респондентів, що відповіли «так» на питання 4.

* Троє респондентів обрали категорію «інше», де в контексті проблем із відходами та управління ними зазначили про пресований пластик, фільтрацію полів, неналежне захоронення померлих тварин.

Зазначте з обраних видів відходів ті три, щодо яких зараз у Вашій громаді існують найбільші проблеми, у т. ч. з належним управлінням (тобто збиранням, перевезенням, обробленням (відновленням, у т. ч. сортуванням, та видаленням)).

У даному випадку результат представлено на основі відповідей 38 респондентів, що відповіли «так» на питання 4.

5 Які інші проблеми у сфері довкілля виникли й є актуальними зараз або стали більшими й ще актуальними у Вашій громаді після початку повномасштабного вторгнення рф проти України (просимо навести декілька прикладів)?

Серед проблем, зазначених респондентами у форматі відкритої відповіді, такі:

- Збільшення кількості диких тварин (зокрема, лисиць), які несуть негативні ризики для свійських тварин у приватному секторі.
- Проблема наявності та доступності питної води, неякісна питна вода (зокрема, високий вміст заліза), засмічення водойм.
- Велика кількість замінованих лісів.
- Проблема несанкціонованих сміттєзвалищ.
- Проблема безпритульних тварин.
- Забруднення ґрунтів залишками боєприпасів, проблема утилізації відходів від пошкоджених/зруйнованих будівель внаслідок бомбардувань.
- Велика кількість земельних ресурсів стали непридатні для використання в сільськогосподарських цілях.

6 Чи є потреба у Вашій громаді в отриманні юридичної допомоги з проблемних питань у сфері довкілля?

Зі 117 респондентів лише 14 зазначили про потребу в отриманні юридичної допомоги з проблемних питань у сфері довкілля у їхній громаді.

ВИСНОВКИ ЩОДО ОПИТУВАННЯ

Як показало проведене опитування серед громад Чернігівської області, думки респондентів є різними щодо оцінки поточного стану довкілля у громадах та екологічних наслідків війни. Для оцінки в цілому стану довкілля у громадах, опитані респонденти (всього 117) найбільше обрали для відповіді варіанти «задовільний» (48 осіб) та «добрий» (42 особи). Оцінку «відмінний» обрали 20 осіб. І лише деякі респонденти зазначили, що стан довкілля у їх громадах є «поганим» (4) і «дуже поганим» (2).

Стосовно думки респондентів щодо питання про те, чи зазнали їхні громади негативного впливу на довкілля та його складові від повномасштабного вторгнення РФ, половина з опитаних (59 зі 117) зазначили, що так не вважають. Можна припустити, що ці особи проживають на території, де воєнні дії або не велися, або були не тривалими.

Водночас, інша половина респондентів (58 із 117) відмітила, що повномасштабне вторгнення призвело до негативного впливу на довкілля та його складові і, тому, вважає питання про екологічні проблеми актуальним для своїх громад (наприклад, для представників Киселівської та Куликівської громади Чернігівського району, Прилуцької і Талалаївської громади Прилуцького району, Новгород-Сіверської громади Новгород-Сіверського району тощо — перелік громад не є вичерпним). Серед найбільш постраждалих складових довкілля такі респонденти найчастіше обирали категорії «ліси» і «земельні ресурси (включаючи ґрунти)». Респондентами серед найбільш постраждалих були обрані також категорії «дикі тварини», «атмосферне повітря» і «водні ресурси», а також подекуди (найменше) — категорія «об'єкти природно-заповідного фонду».

Ще однією проблемою для громад Чернігівщини, яка постала внаслідок збройної агресії, є заміновані території. Так, переважна більшість респондентів (78 із 117) відмітили її як актуальну для своїх громад (і лише 39, обравши відповідь «ні», засвідчили відсутність проблеми замінованих територій у їх громадах). Опитані також зазначили, що проблема замінованих територій найбільш характерна для лісів та сільськогосподарських полів.

Висловлюючи свою думку про наявність проблеми щодо відходів та управління ними у місцевих громадах, тільки 38 респондентів відповіли «так», тоді як більшість опитаних (79) обрали відповідь «ні». Для тих, хто вважає цю проблему наявною та актуальною у громаді, найбільше занепокоєння викликають саме побутові відходи (для 30 із 38 респондентів). Водночас деякі з опитуваних окремо виділили серед актуальних проблему поводження з відходами від зруйнованих будівель та споруд, що утворилися внаслідок збройної агресії РФ проти України, а також відходи від розмінувань, знешкодження вибухонебезпечних речовин, відходи від згорілої військової техніки та інших транспортних засобів.

Окрему увагу хочеться звернути на питання «*Чи є потреба у Вашій громаді в отриманні юридичної допомоги з проблемних питань у сфері довкілля?*», на яке лише 14 зі 117 опитаних надали відповідь «так». Варто відзначити, що більшість респондентів (76) є представниками місцевих рад або виконавчих комітетів місцевих рад. Враховуючи і підбиваючи підсумки загалом усіх проведених активностей проєкту, зокрема інформаційних сесій для громад Чернігівської області про правовий аспект завданої рф екологічної шкоди внаслідок повномасштабного вторгнення та наданих на запити громад юридичних консультацій (у тому числі щодо фіксації та оцінки завданої екологічної шкоди), можемо зробити такий висновок. Представникам громад і, в першу чергу, представникам уповноважених органів на місцях, в цілому не вистачає обізнаності та розуміння щодо необхідності фіксації та оцінки екологічної шкоди від війни, і того як це враховувати при плануванні відновлення. Саме тому громади не завжди можуть розуміти як саме така юридична підтримка може бути для них корисною наразі.